

Metoderapport SKUP 2011

"We will create a poverty museum in Bangladesh. Like you have a museum for keeping dinosaurs - we will make a museum to show how poverty looked like."

Nobelprismodtager Muhammad Yunus, tidl. direktør for Grameen Bank.

TV-dokumentar:

"Fanget i Mikrogjeld", NRK Brennpunkt 30/11 2010

"Fanget af Mikrogæld" / "The Micro Debt", DR Horisont Special, den 31/1 2011.

Produceret af Heinemann Media for NRK/Brennpunkt – og co-produceret for DR, SVT og med støtte fra Nordvisions-fonden.

Vist i 15 lande i en særlig international version kaldet "The Micro Debt".

Journalistene bag projektet:

Harald Eraker & Tom Heinemann

Redaktion:

NRK/Brennpunkt

Redaktør Vibeke Haug

Redaktionschef Snorre Tønset

FG22

0340 Oslo

vibeke.haug@nrk.no

Kontaktperson:

Tom Heinemann

Klosterstræde 23 A

1157 K

København

+45 20816684

tomheinemann@gmail.com

Idé:

At foretage en kritisk granskning af den 175 milliarder kroner store mikrofinans-industri, der i årtier har nydt agtelse verden rundt.

Ikke mindst Nobelprisvinderen fra 2006, Muhammad Yunus og Grameen Bank har været bistandsorganisationernes helt store forbillede.

Forestillingen om, at man kan fjerne fattigdommen og styrke kvinders rettigheder i nogle af verdens fattigste lande ved at yde dem små mikrolån, lød næsten for godt til at være sandt.

Og det var det heller ikke.

Indledende research-fase:

Under ét af vore besøg i Bangladesh – tilbage i 2007 – hvor vi filmede til en anden dokumentar om Telenor - gjorde flere kolleger og forskere mig opmærksom på, at de små, hyper-populære mikrolån havde en alvorlig slagside, som stort set aldrig var blevet fortalt, hverken i Bangladesh eller rundt om i verden:

- * Fattige, som blev fanget i en umulig gælds fælde.
- * Familier, der blev udstødt af lokalsamfundene, når de ikke kunne betale gruppens lån.
- * Kvinder, som betalte mellem 30 – 200 % i rente.
- * Familier, der havde mistet mand eller bøn, som følge af selvmord pga gældsbyrden.

Selv havde jeg på daværende tidspunkt heller ingen anelse om, at der skulle være noget galt i at give fattige folk et lille lån, så de kunne sy eller opdrætte en ko for på den måde at komme ud af fattigdommens lænker.

Selveste Nobel-komiteen i Norge havde endog hædret Mikrolånenes fader, Muhammad Yunus og Grameen Bank året før.
For mig lød det helt forkert, at der skulle være noget galt.

Men nogen gange skal man gribe chancen og lytte godt til hvad lokale kolleger siger.

Vi tog derfor ud af hovedstaden Dhaka for at besøge nogle af de områder, hvor omfanget af mikrolånene er størst.
Helt tilfældigt – bogstavelig talt – stoppede vi kvinder og mænd i en lille landsby og spurgte ind til, om de evt. havde et mikrolån, og hvad de mente om det.

Én af de første vi mødte, var kvinden Jahanara. Det tog ikke lang tid før vi var klar over, at her var en lille del af en historie, som ikke var blevet fortalt før.
Og det er historier, som man heller ikke kan finde på de utallige hjemmesider, hvor det bugner med succeshistorier i kølvandet på organisationernes eller bankernes indsats for at redde verden.

Det er derfor – og frem for alt - historien om, hvordan Jahanara, med syv forskellige lån i syv forskellige mikrolånsbanker/organisationer, var havnet i en situation hun aldrig nogensinde kommer ud af.
Da vi interviewede hende foran sit ”nye” papkasse-hus, kunne vi bag hende ane hendes fars stenhus, som hun havde solgt for at reducere gælden.

Det er præcist dér, at jeg vidste, at denne historie må og skal vi granske.

Research-fase - uddybende

Vel hjemme klippede vi en kort pilot sammen og gik til NRK/Brennpunkt i marts måned 2008. Det var her, at filmen skulle forankres. Dels fordi det er i Norge, at Nobels fredspris uddeles, og det er her, at støtten til mikrolån er blandt de største. Norad har gennem årene støttet Grameen bank med rundt 400 millioner kroner. Det gør Norge til dét land, som har været én af de største støtter af Grameen Bank.

Med mig til mødet med NRK havde jeg også en del grundresearch, som jeg løbende havde opsamlet – både via nettet – men også via de (overraskende) mange forskere rundt om i verden, som igen og igen havde konkluderet, at der reelt ikke fandtes bevis for at mikrolån reducerede fattigdommen nævneværdigt eller – for den sags skyld – styrkede kvinders rettigheder.

Netop det sidste punkt, er ellers det mest hyppigt anvendte når talen falder på offentlig eller privat støtte til mikrolån.

Anerkendte udviklingsforskere og økonomer som professor David Hulme fra Manchester University, Thomas Dichter (tdl. ansat i Verdensbanken og FN), økonomen Jonathan Morduch fra New York University, var blot få af mange forskere, der havde udarbejdet rapporter og akademiske artikler, som havde sat alvorlige spørgsmålstejn ved den overvældende succes, som netop de små mikrolån igen og igen var blevet præsenteret som.

Andre forskere, som f.eks. lektor Jude Fernando fra Clark University og professor Lamia Karim fra University of Oregon kunne i tillæg fortælle om langvarige studierejser til Bangladesh, hvor de – som vi senere selv gjorde – havde besøgt talrige små landsbyer, hvor situationen var en helt anden, end den som man kan læse på f.eks. Grameen Banks web-sites

Gennem samtalerne med forskere fra USA, England, Sydafrika, Tyskland osv. blev det klart for mig, at ganske mange forskere i årevis havde råbt vagt i gevær mod ”succes-historien” – ganske, som de forgældede fattige i mange lande havde gjort.

Men uanset, hvor i samfundspyramiden de befandt sig, havde begge grupper løbet panden mod en mur. Ingen tog notits at de fattige og forskerne blev mødt med massiv modstand fra Mikrofinans-industrien.

Mine redaktører i NRK var mildest talt overraskede over, hvad jeg præsenterede dem for. Men i løbet af sommeren 2008 blev vi enige om at igangsætte et for-projekt, der skulle afdække mulighederne for at producere en egentlig dokumentar.

Research - Norge

Første del af projektet var derfor at få gravet os ned i arkiverne hos Norad og hos Udenrigsdepartementet (UD). Vi tilknyttede derfor Harald Eraker til projektet - en god freelancekollega i Norge – der i årevis har benyttet sig af aktindsigt, og som vidste meget mere end jeg om f.eks. Loven om Offentlighed i Forvaltningen.

Når man – som jeg – ofte arbejder med grænseoverskridende journalistik, er det min erfaring, at man med stor fordel kan tilknytte lokale kolleger til projekterne. Ikke to lande har fuldstændig ens lovgivning, og den simple logik er, at det ville tage mig uendelig længere tid til at sætte mig ind i den norske offentlighedslov, end at indlede et samarbejde med én, som kender loven i forvejen.

Vi måtte selvsagt have sikkerhed for, om f.eks. Norad rent faktisk var klar over, at alt ikke var så rosenrødt, som det blev fremstillet. Lå der rapporter eller dokumenter, som kunne vise, at Norad vidste besked om, at mange fattige havnede i gældsfælder i stedet for at få succes med sin lille en-mands-virksomhed?

Vi måtte også skaffe os et overblik over, hvor mange penge Norad gennem årene havde givet til mikrolånsbranchen – enten i form af lavt forrentede lån eller som donationer.

Postlister, notater og journalkort blev studeret, og vi gik herefter systematisk i gang med at begære aktindsigt i enkeltsager. Vi kunne se, at mange dokumenter var sendt til og fra den norske ambassade i Bangladesh, så vore begæringer kom også til at omfatte aktindsigt i ambassadens arkiver. Da mange af dokumenterne var mere end 10 år gamle, tog det dog ganske lang tid for ambassaden og Norad at finde frem til dokumenterne. En stor del af dokumenterne var nemlig blevet sendt retur til arkivering i Norge, og det tog betydeligt længere tid for embedsværket at imødekomme vore aktindsigtsbegæringer indenfor de tidsrammer, man normalt har.

Research - Bangladesh

Anden del af projektet var arbejdet i Bangladesh. Her ansatte jeg min faste journalistiske ”fixer”, Zaeed til at indsamle dokumentation. Først gjaldt det kopier af de ”bankbøger” og kontrakter, som de fattige låntagere havde. For os var det afgørende at få så mange kopier som muligt, fordi vi allerede på daværende tidspunkt var klar over, at vi formentlig ville komme ind i et slagsmål om, hvor meget man egentlig betaler i rente af de små lån. På nettet havde jeg læst talrige videnskabelige artikler, der diskuterede rentebyrder og afbetalingsvilkår på de små mikrolån. Ikke overraskende benægter stort set alle udlånere, at deres renter er så høje, som de der. På den anden side stod så en række – for mig – helt ukendte forskere og påstod det modsatte.

Den eneste måde hvorpå vi kunne bevise dén påstand, som mange af låntagerne fremførte, var at have kopier af så mange ”bankbøger” som muligt.

Når man har et mikrolån, så afbetaler man - som hovedregel – hver uge. Ved at følge et lån – fra det blev indskrevet i bankbøgerne – til at de var tilbagebetalt ca. 44-48 uger efter, kunne vi så følge, hvordan renten, tvangsopsparing, indskud osv. blev administreret af bankerne/organisationerne – herunder naturligvis Nobel-modtageren, Grameen Bank.

På mail skrev jeg derfor en lang række indledende spørgsmål, hvor min ”fixer”, Zaeed i praksis skulle tage ud og være mine øjne og ører. Foruden at fremskaffe den fornødne dokumentation, skal en god ”fixer” også kunne visualisere hvilke muligheder vi har for at filme, hvordan de fysiske rammer er på stedet og hvem som er bedst egnede i at kunne fortælle sin historie på en måde, så man kan forstå detaljerne.

For at holde kontakten – med en mand på den anden side af kloden - er det vigtigt, at have alle aftaler på plads, før man sætter gang i et projekt. Ikke mindst af hensyn til

økonomi og tidsforbrug Derfor aftaler jeg som hovedregel altid en fast pris og tidsforbrug for arbejdet.

Spørgsmålene, som min ”fixer” Zaeed skulle forsøge at finde svar på, var i detaljer at kunne beskrive, hvilke erfaringer de enkelte kvinder og deres familier havde med at tage et mikrolån. De skulle beskrive, hvad de arbejdede med, hvordan deres familiesammensætning så ud og de skulle give tilsagn om evt. at møde filmholdet fra Norge på et senere tidspunkt – UDEN at fortælle det til låneofficererne fra de forskellige mikrolånsbanker.

Netop spørgsmålet om at få den fornødne dokumentation i form af kopier af ”bankbøgerne” var – og er – lidt af en grænseoverskridende handling. Næppe mange af os i Norden ville uden videre stille vores private bank-papirer til rådighed for en journalist fra Bangladesh, så Zaeed brugte megen tid til at forsikre familierne om, at vi ikke ville misbruge dokumenterne og i de tilfælde, hvor familierne var utrygge ved situationen, garanterede vi dem naturligvis fuld anonymitet, såfremt vi ville bruge dokumenterne i udsendelsen.

Helt nye oplysninger om sikkerheden for låneordningen

Mens dette arbejde stod på, og hvor Zaeed interviewede talrige låntagere, blev vi opmærksomme på en anden – og hidtil ikke særlig kendt – konsekvens af de små lån.

Offentligheden bliver – via websites – og i skriftligt materiale ofte fortalt, at der er tale om små lån uden sikkerhed. Altså, at lånet kun gælder for én person, som ikke kan stille sikkerhed – og som derfor også er en risikofaktor for udlånerne. Dette argument bliver som oftest brugt som hovedargument for, at Mikrolåns-bankerne har så høje renter på deres udlån.

Men sådan er det ikke i virkeligheden. Mikrolåns-bankerne har nemlig indført en form for garanti eller sikkerhedsstillelse for de enkelte udlån. Dette er dog ikke noget, som er nemt at finde på deres web-sites.

Langt den overvejende del af mikrolåns-branchen benytter sig nemlig af grupper på fire til fem kvinder i hver gruppe. Dette kunne vi konstatere i alle de landsbyer, som vi besøgte og vi fik tillige bekræftet, at samme system eksisterede i stort set alle andre lande, hvor mikrolån er udbredt.

Almindeligvis kan kun to af gruppens medlemmer have et lån, mens de øvrige to-tre medlemmer af gruppen må vente, og skal sideløbende foretage en form for tvangsopsparing før de kan få et lån.

Falder en kvinde igennem pga. sygdom, eller andre uforudsete hændelser, så er det de øvrige kvinder i gruppen, der skal betale hendes afdrag på gælden. Dette sker oftest ved, at den tvangsopsparing, som kvinderne også skal indgå aftale om ganske enkelt bliver trukket for at betale gælden.

Dette skaber selvsagt nogle enorme sociale spændinger i landsbyerne.

Denne del af researchen krævede, at vi kom tilbage for at interviewe kvinderne om dette. Her er der tale om ofte ganske følsomme oplysninger. Man skal forestille sig en landsby, der består af ca. 100 familier. Stort set alle har – eller har haft – ét eller flere mikrolån, og stort set alle er medlem af en gruppe. Derfor gennemførte vi en række

interviews i diskretion, for at få de enkelte kvinder og deres familier til at fortælle, hvad som sker, når et gruppemedlem ikke kan betale det ugentlige afdrag.

I dette arbejde anvender jeg ofte en metode jeg kalder: "Kvantitativ journalistik" – altså at man gennem indsamling af talrige vidneudsagn og anden form for dokumentation, i sidste ende gør det muligt at producere "Kvalitativ journalistik".

Zaeed havde i forvejen gennemført og nedskrevet talrige interviews i form af rapporter, som han løbende sendte til mig via mail. Med et alm. digitalt kamera havde han også fotograferet en lang række af de personer, som han havde talt med. På den måde fik jeg også "sat ansigter" på nogle af de kvinder og familier som vi senere skulle møde.

Vi havde derfor et solidt grundlag og en lang række navne der i forvejen havde fortalt deres historier til Zaeed, før vi selv besøgte de enkelte landsbyer, hvor vi filmede.

En stemme til de stemmeløse

Netop ganske almindelige mennesker – ofte analfabeter – i små landsbyer, i en verden langt fra os, kan være yderst svære at interviewe grundigt, og almindeligvis tillægger mange ikke de fattigste af de fattige nogen synderlig stor troværdighed.

Men ved at interviewe talrige personer – i dette tilfælde mindst 30-40 kvinder og familier i Bangladesh - kan jeg med en væsentlig større sikkerhed fastholde, at der er stor forskel på, hvad mikrolånsbankerne eller bistandsorganisationerne fortæller og så, hvad låntagerne siger.

I hvert fald nok til, at jeg med sikkerhed – og ved at fremlægge både vidneudsagn og anden dokumentation - kan konfrontere de ansvarlige med spørgsmål som f.eks.:

"Vi har talt med en lang række kvinder, der uafhængigt fortæller....osv."

"Vi har gennemgået en lang række af kvindernes "bankbøger". De dokumenterer bl.a. at mange af kvinderne blot får et nyt lån for at betale for det gamle lån....osv."

Sideløbende med arbejdet i Norge og Bangladesh, begyndte vi systematisk at lede efter historier i udenlandske medier om emnet. Det var næsten umuligt at finde kritiske artikler om mikrolån, men én artikelserie fra Wall Street Journal tilbage i 2001, overbeviste mig om, at når vi en dag skulle til at konfrontere ikonet over dem alle, Muhammad Yunus fra Grameen Bank, skulle vi være ekstremt godt forberedt.

Artiklerne var bl.a. skrevet af de senere myrdede journalist, Daniel Pearl og var noget af det eneste som jeg kunne finde der havde en kritisk indgang til f.eks. kvindernes evne til at tilbagebetale lånene i rette tid. Og bortset fra en freelancejournalist fra Bergen, som har skrevet en kritisk artikelserie om Grameen Bank, har det stort set været umuligt at finde kritiske artikler eller reportager fra Norge, Sverige eller Danmark.

Jeg forsøgte også at finde kritiske tv-indslag eller dokumentarfilm om emnet, men bortset fra et fransk tv-indslag fra Bangladesh (2007), er det til dato ikke lykkedes mig at finde noget, som kunne føre mig videre eller sætte mig i kontakt med nøglepersoner.

Så det var den lange vej ind i den akademiske verden for at grave forskere frem, som – helt overrasket – var næsten lykkelige over, at der endelig var en journalist som havde valgt en kritisk indgang til fænomenet – og ikke en af de sædvanlige hyldestportrætter af systemet og/eller især manden bag, Muhammad Yunus.

Forskere med flere kasketter

Men der var også flere forskere, der havde skrevet kritiske rapporter om mikrofinans, som alligevel ikke ønskede at medvirke i udsendelsen. Presset fra mikrofinansindustrien var for stor, og flere af forskerne befandt sig i en etisk gråzone, hvor de på den ene side fremstod som uvildige forskere ved et universitet, mens de på den anden side drev en privat konsulentvirksomhed, hvor flere af dem havde tjent store penge på at skrive positive rapporter for mikrofinansindustrien.

Det gav selvsagt en del etiske overvejelser, om man overhovedet kunne stole på de offentligt ansatte forskere og i hvilken rolle de skulle optræde i udsendelsen.

Jeg gennemførte bl.a. et længere interview med en anerkendt amerikansk professor, som ikke ville redegøre for, at han netop havde indgået en 600.000 Dollar stor aftale om at foretage en (positiv) evaluering af en mikrolånsbank. Denne sammenblanding af interesser, gjorde at jeg ikke anvendte interviewet.

En anden kendt engelsk forsker, Stuart Rutherford medvirkede også i et længere TV-interview, og trods det faktum, at jeg i forvejen havde fremsendt en grundig beskrivelse af hvilke ting jeg gerne ville tale med ham om, skrev han efterfølgende til os – og efter interviewet var gennemført - at han ikke ønskede at medvirke i udsendelsen.

Hans forklaring var, at han ”fornemmede”, at jeg havde tænkt mig at anlægge en kritisk vinkel, og dette ønskede han ikke at deltage i. Også denne forsker havde flere kasketter på og jeg valgte derfor ikke at anvende interviewet i udsendelsen.

Jeg valgte i sidste ende at anvende en blanding af eksperter og forskere, som jeg fandt dækkede de mange – ofte – modstridende holdninger til mikrofinans. Her er et udpluk:

Økonomen David Roodman fra Center for Global Development i Washington er p.t. én af de mest fremtrædende forskere. Gennem tre år har han arbejdet på en blog-baseret bog, som på mange områder både er et forsvar for mikrofinans, men også med et kritisk blik på nogle af skyggesiderne.

Professor Jonathan Morduch fra New York University har gennem mange år forsket i, hvordan adgang til finans har haft indflydelse på nogle de fattigste mennesker. Grundlæggende er han tilhænger af mikrofinans.

Milford Bateman, er ph.d og tidligere senior fellow på ODI – Overseas Development Institute i England. Han er én af de skarpeste kritikere af mikrofinans, og har i 2010 udgivet én af de mest læste bøger om emnet.

Økonomen Ha-Joon Chang fra Universitet i Cambridge anses for at være én af verdens førende forskere, når det handler om global økonomi. Han mener, at mikrofinans er et udtryk for en yderst – hvis ikke ligefrem - neoliberal tankegang.

Den nu – næsten – pensionerede udviklingsekspert, Thomas Dichter, som bl.a. har arbejdet for bl.a. Verdensbanken og FN, har 40 års erfaring med international fattigdomsbekæmpelse. Han erkender i filmen, at han på mange områder har spildt en stor del af sit arbejdsliv – for ifølge Dichter kan fattigdom ikke blot fjernes ved at uddele de små mikrolån. Noget som han ellers har været ansat til at fremme mest muligt via sine forskellige arbejdspladser. Uden, at fremstå som bitter, er Thomas Dichter en mand, som med den enorme erfaring gør ham til en yderst troværdig kilde i forhold til at det historiske perspektiv på plads.

Foruden ovenstående eksperter, medvirker også en række bangladeshiske ngo'er og eksperter, som på hver sin måde er med til at beskrive, hvordan situationen p.t. er i forhold til at bo i dét land, hvor mikrofinans har den største udbredelse.

Produktions-fasen

Efter det lange for-projekt var NRK/Brennpunkts ledelse nu overbevist om, at vi havde den fornødne sikkerhed og dokumentation for at kunne producere programmet.

I starten af 2010 skrev vi derfor kontrakt om produktionen af en dokumentar til Brennpunkt, samt produktionen af en international version af filmen.

Nu skulle det hele i kassen, før vi skulle konfrontere dem vi kritiserer i filmen.

For at undgå problemer med indrejse i f.eks. Bangladesh - og friheden til at kunne arbejde journalistisk - har jeg for vane aldrig at kontakte dem, som jeg i sidste ende vil konfrontere. Så hellere planlægge en rejse mere, når jeg først har været hjemme med mine harddiske.

Heller ikke myndighederne i f.eks. Norge skulle vide besked om, hvad som var vore egentlige mål. Bortset fra nogle mere overordnede – og bevidst vage - beskrivelser i vore aktindsigtsbegæring, var det således kun en absolut fåtal, som havde indsigt i, hvad vi havde gang i.

I Bangladesh, og i mange andre lande vi har arbejdet i, er det ofte et krav at man ansøger om et journalist-visa. Her skal man i detaljer redegøre for, hvem man skal møde, hvornår og på hvilke locations man vil filme. I nogle lande skal man endda tillige ansøge om et særligt film-visa og herunder også fremsende en synopsis, før der tages stilling til, om man kan få indrejsetilladelse. Dette gør det selvsagt umuligt at arbejde ”i fred”, og derfor søger vi altid et turist-visa – oftest med ”Visa on arrival” i lufthavnen. Således også i Bangladesh.

En anden – for os – væsentlige detalje er, at vi altid rejser meget ”let”. Vi bruger kun små kameraer (XDCAM1) og skal vi bruge yderligere udstyr, er det som hovedregel altid til at få fat i.

I mellemtiden – og for at være mere sikker på, at dette ikke ”blot” var et problem i mikrokreditens moderland, Bangladesh, havde jeg udvidet min research til også at omfatte lande i Afrika, i Mexico (hvor der er helt utrolig meget mikrokredit – og med

lånerenter på mere end 200 % i ÅOP (effektiv årlig rente)) og – ikke mindst i Indien, hvor der i foråret 2010 blev rapporteret om en omfattende selvmordsbølge blandt fattige låntagere, der ikke kunne betale deres lån tilbage.

Mexico

I Mexico fandt jeg Lisa Roth - en antropologi-studerende fra Norge, som talte flydende spansk. Hende fik jeg sendt ud på landet – mere specifikt – til et område, der tidligere havde været beskrevet som enormt succesfuldt, hvad angår mikrolån.

Det tog hende mindre end en uge at finde talrige skæbner, der havde mistet alt, og som var villige til at møde os. Men da hun stod i lufthavnen i Oaxaca i det sydlige Mexico for at modtage os, var hun næsten grædefærdig. Rygterne om vores ankomst, var kommet én af de store mikrolåns-banker for øre, og de lokale medarbejdere fra banken havde udstedt et forbud mod at tale med os. Noget de hårdnakket benægtede i den efterfølgende konfrontationsfase via mail.

Vi fik dog nogle vigtige interviews i kassen – også efter at have talt med kvinderne om de evt. repressalier, der måtte vente dem. Her, mere end ét år efter, har vi dog ingen viden om, at kvinderne skulle være blevet udsat for repressalier. Lisa Roth har efterfølgende talt med flere af kvinderne, og intet tyder på, at de har været udsat for trusler.

Vi forsøgte dog at konfrontere banken direkte, men da vi stod udenfor bankens hovedkvarter i Mexico City, blev vi standset af bankens sikkerhedschef, der forbød os at filme og at ingen i banken ville tale med os.

Vi valgte i dette tilfælde derfor ikke at nævne navnet på den mexicanske bank i forbindelse med samtalerne med kvinderne, idet vi fandt, at det ville være så godt som umuligt at dokumentere, at banken havde truet kvinderne til tavshed.

Men i en efterfølgende mail-korrespondance med banken om deres generelle udlånsrenter, og hvor vi bad banken om at opstille et regnestykke for et gennemsnitligt mikrolån, fik vi med hjælp fra to udenlandske eksperter fastsat deres rente til mere end 200 %. Dette er til dato ikke blevet modsagt af banken.

Indien

I Indien var vi, af lovformelige årsager, nødt til at sende et filmhold af sted – uden vores tilstedeværelse. Min mangeårige ”fixer” i Indien, fotojournalsten, Sonu Madhavan blev således ”fjernstyret” til at interviewe nogle af de efterladte/pårørende til de, som havde valgt at begå selvmord efter at være havnet i en uløselig gældsforhold. Via Skype og mails, havde jeg næsten daglig kontakt med Sonu Madhavan for bl.a. at udarbejde et sæt spørgsmål, som jeg ville have stillet, hvis jeg selv var til stede.

For at holde mig på den ”sikre side”, havde vi fundet en række lokale avisartikler fra nettet, hvor det i detaljer blev beskrevet hvor selvmordsbølgen havde været mest massiv. I netop dette område (som også BBC fyldigt havde omtalt i en radioreportage), bad jeg Sonu Madhavan om at finde de relevante ”case-stories”.

Begge interviews var således med personer, som tidligere havde medvirket i lokale medier, og som i hvert fald ikke var blevet modsagt før. Sonu Madhavan havde

således fået en skarp og detaljeret oversigt over hvilke spørgsmål han skulle stille og bl.a. hvordan filmen skulle beskæres og hvilken form vi havde valgt.

På trods af, at Sonu Madhavan havde set familiernes ”bankbøger, valgte vi – som i Mexico - bevidst ikke at nævne navnene på de mikrolåns-banker, hvor de indiske familier havde deres lån. Deres medvirken skulle alene bruges til at illustrere, hvilke ulykkelige konsekvenser mikrolån kan have.

(De mange selvmord har bl.a. medført at delstatsregeringen i Andhra Pradesh har indført en ny lov i slutningen af 2010, som forbyder udlånerne at indkræve de ugentlige afdrag. De nationale indiske myndigheder har tillige netop vedtaget den første egentlige lovgivning om mikrolånsbankernes virke.)

Konfrontationer

Som tidligere omtalt, vælger jeg som hovedregel aldrig at konfrontere nogen, før jeg har sikkerhed for, at vi har den filmede dokumentation på plads. Nu lå den bl.a. i diverse sikkerhedskopier rundt om i København, Delhi og Dhaka, så nu kunne de kritiske spørgsmål endelig stilles.

Især Muhammad Yunus og Grameen Bank skulle vise sig at være den største udfordring, men også Norad og udviklingsminister Erik Solheim ville enten ikke medvirke, eller besvare skriftlige spørgsmål.

Vi havde – foruden – ringbind efter ringbind med officielle dokumenter - nemlig fået adgang til en række hemmelig-stemplede dokumenter fra Norad, Ambassaden i Bangladesh og bl.a. en række personlige breve fra Muhammad Yunus.

Med dem i hånden, og en detaljeret gennemgang af samtlige kritikpunkter, som bliver fremført i filmen, sendte vi en lang række mails til Grameen Bank og Muhammad Yunus med vore spørgsmål. Ingen svar.

I en periode på mere end fire måneder, lykkedes det ikke at få mere end ét for-produceret svar på en mail. Grameen Bank og Muhammad Yunus har ikke besvaret ét eneste af vore talrige spørgsmål.

Vi endte derfor med at rejse til Valencia i Spanien for at konfrontere Yunus på en messe, men som det også fremgår af udsendelsen vendte han blot ryggen til kameraet, og de lovede svar fra én af hans talsmænd blev aldrig fremsendt – trods skriftlige løfter om det modsatte.

Vi konfronterede også Norad – men en fast aftale om at interviewe Tove Strand Gerhardsen, den tidligere direktør fra Norad – blev aflyst to timer før optagestart med begrundelsen: ”Når Norad og Udenrigsministeriet (UD) i Norge ikke vil medvirke, så vil jeg heller ikke”.

Tove Strand var ellers én af hovedpersonerne i de dokumenter, som vi var kommet i besiddelse af, men da Norad og UD fik nys om, at hun skulle medvirke i et interview om hvorfor hun, som daværende direktør for Norad, var med til at beslutte at hemmeligstemple dokumenterne, fik hun direkte mundkurv på.

Vi konfronterede naturligvis den nuværende ledelse af Norad og udviklingsminister Erik Solheim, men til dato har de endnu ikke besvaret vores spørgsmål.

Som sædvane tilbød vi UD og Norad, at de kunne se den færdige film en uge før den faktisk blev sendt i NRK.

Både Norad og UD takkede ja, og så således filmen præcist en uge før offentliggørelse.

Tilbuddet til at se filmen en uge før offentliggørelse blev også tilbudt f.eks. Grameen Bank og Muhammad Yunus. Men uden, at de svarede på vore henvendelser.

Bortset fra en såkaldt undersøgelse af sagen, som blev hastet igennem og offentliggjort otte dage efter dokumentaren blev vist i NRK, indeholder UD's rapport ikke noget svar på vore andre spørgsmål om f.eks. hvem som skjulte dokumenterne fra offentligheden.

Rapportens hovedpointe var, at UD ikke mente, at Muhammad Yunus og Grameen Bank havde "misbrugt" nogle af de ca. 100 millioner kroner, som blev overført fra Grameen Bank til det ny-oprettede selskab, Grameen Kalyan.

Netop spørgsmålet om et evt. "misbrug" af pengene, var ellers ikke et forhold som vi end ikke havde antydet i selve udsendelsen otte dage tidligere.

Som det fremgår af den norske version af udsendelsen, medvirker Erik Solheim i den absolut sidste del af programmet, hvor han bliver interviewet af Brennpunks programleder.

Han er således dén person, som får det sidste ord i denne sag. Og dermed er han også med til at sætte dagsordenen for dét arbejde som vi er sat i verden til at udføre på vores egne betingelser – og naturligvis med hensyn til de presseetiske regler om f.eks. forelæggelse og tilvarsret.

Han og hans departement i UD havde forinden svaret os pr. mail:

"...vi ønsker å se denne dokumentaren før vi tar stilling til hvem i utviklingspolitisk ledelse som eventuelt kommenterer saken og når. Vi har dessverre dårlige erfaringer med å gi intervjuer basert på reportasjer/intervjuer vi ikke har sett."

Med andre ord vil UD bestemme **om** de overhovedet vil medvirke i udsendelsen og først **efter** at have set udsendelsen i sin helhed. Dette er helt uantagelige krav, som man bør afvise på det bestemteste med henvisning til, at det er **os** som journalister, der bestemmer hvad som skal i TV eller på tryk.

Personligt var jeg derfor også imod, at man indgik aftalen på de præmisser, som blev forlangt fra UD's side. Dette mener jeg er et fagligt problem, som i stigende omfang benyttes af både myndigheder og virksomheder til reelt at overtage journalisterne suveræne ret til selv at redigere deres journalistiske produkter.

Efter Erik Solheim havde set programmet – altså en uge før det blev sendt i NRK, indgik han i en aftale om et interview med programlederen for Brennpunkt. Dette blev så redigeret ned til at anvende i umiddelbar forlængelse af selve udsendelsen.

(Mere om dette senere i forbindelse med den kommende opfølgende udsendelse i Brennpunkt)

Versioneringer og kvalitetssikring

Som en del af aftalen med NRK, havde jeg kontraktuelt aftalt, at vi også skulle udarbejde en international version af programmet. Denne version stod jeg selv for, men for at sikre os bedst mod mulige fejl, havde vi dog aftalt, at min redaktør i Norge skulle ”line-by-line” sikre både manus og film i de versioner, som vi havde aftalt at udarbejde.

Bortset fra de rettelser, som heldigvis altid fremkommer efter en god ”line-by-line”, fik vi dobbelt-checket hvert eneste ord, der blev sagt.

I selve manus havde jeg tillige mere end 80 fodnoter, der henviste til den nødvendige dokumentation. (Jeg printer altid selve fodnoten ud, idet jeg ofte har konstateret, at f.eks. en website kan ændre indhold i løbet af en research-periode).

./ Manus vedhæftet incl. fodnoter til denne rapport

Dette arbejde er somme tider direkte træls, og fylder ringbind efter ringbind, men i sidste ende giver det overblik, sikkerhed og tryghed for, at man ikke begår unødvendige fejl.

Den internationale version af filmen er den samme som blev sendt i DR, men ikke den samme som blev sendt i SVT.

I SVT valgte man at gøre den mere ”svensk” og i samarbejde med en rapport fra Uppdrag Granskning, tilbragte jeg en uges tid på redaktionen i Göteborg for at sikre, at der ikke opstod fejl eller misforståelser i kølvandet på, at man går ind og redigerer i andres materiale.

På SVT gennemgik vi det nye manus i en ny – og udvidet – ”Line-By-Line” kontrol, og da SVT’s udsendelse først blev sendt længe efter den norske version, havde reporteren fremsendt en række spørgsmål (igen) til Muhammad Yunus og Grameen Bank, men bortset fra at afvise alle kritikpunkter, kom der ikke noget fyldestgørende svar fra hverken Grameen Bank eller Muhammad Yunus.

Umiddelbart før den danske/internationale version af udsendelsen skulle sendes i DR, havde én af de kritiserede, Grameen Foundation i USA fremsendt en lang klage til såvel NRK som DR. NRK og jeg udarbejdede et fyldestgørende svar, som vi senere lagde på NRK’s hjemmeside (sammen med et fyldestgørende uddrag af de mange dokumenter, som vi var kommet i besiddelse af).

Klage-brevene var fremsendt via PR-bureauet Burson-Marsteller. Både NRK og DR afviste at ændre et komma i udsendelsen.

Der er ikke efterfølgende rejst flere klagesager - bortset fra en meget personlig kritik af mine arbejdsmetoder.

./ Vedhæftet klage fra Grameen Foundation og NRK’s svar

Efter offentliggørelse / Nachspiel

Da denne metoderapport er sammenfatningen af næsten tre års arbejde, og det er svært for mig at begribe hvor jeg skal begynde, og hvor jeg skal stoppe.

Historien er blevet en form for ”never-ending-story”, der næsten dagligt – 14 måneder efter den blev sendt i NRK og ét år efter den blev sendt i Danmark – stadig omtales, misbruges, citeres og fortolkes i et omfang, jeg ikke har set lige.

Nye ”hade-websites” er fulgt i kølvandet på sagen. PR-bureauer er ansat til at redde stumperne. Præsidenter, royale, politikere og popstjerner skriver støtteerklæringer *mod* filmen og *for* Yunus.

”Uafhængige” filmskabere har rejst i mine fodspor, for at få kilder til at ændre forklaring (mod god betaling).

Den ene Youtube-video efter den anden, gør alt for at så tvivl om min person og vores arbejdsmetoder.

Klager er indbragt. Og uanset om klagerne er blevet afvist, bliver klagerne genfremsendt i det uendelige via blogs og div. websites.

I den ultra-korte version, er der blot at sige, at filmen aldrig er blevet indbragt for PFU i nogen af de – foreløbigt – mere end 15 lande, hvor den internationale version er blevet sendt.

Filmen er heller ikke blevet indbragt for nogen domstol nogen steder.

Uanset hvad, så har programmet medført forsidehistorier på stort set samtlige betydende medier verden rundt. Hele ”systemet” er for tiden under angreb fra talrige sider og mange af Mikrokredit-industriens aktører har måtte ændre strategi og metode.

Det vil komme for vidt, at henviser til de mange tusinde artikler og TV- og radioklip, som er offentliggjort – for og imod – vores film.

Men én sag fortjener en særlig kommentar:

Fyringen af Muhammad Yunus:

I ugerne efter filmen var blevet vist i NRK – med norsk tale og med norske undertekster, (og altså næsten to måneder før den internationale, engelske version blev offentliggjort) gik især de bangladeshiske medier amok.

Forsidehistorier om, at NRK dokumenterede, at Yunus var korrupt og at han personligt havde stjålet en stor del af de mange millioner bistandskroner, som Grameen bank havde modtaget, medførte et voldsomt politisk opgør i Bangladesh.

Samtidig medvirkede i utallige direkte TV-udsendelser (via telefon) og blev interviewet igen og igen af bangladeshiske medier. Jeg tror ikke jeg har tal på, hvor mange ganske jeg måtte forklare, at udsendelsen ikke havde ét ord om korruption eller simpelt tyveri af de mange penge.

På det politiske plan, fandt den nuværende regering en opportun lejlighed til at skille sig af med en hård modstander. Blot otte dage efter filmen blev vist i Norge brugte regeringen en paragraf i lovgivningen, der betød, at Yunus ikke kunne fortsætte som direktør for banken. Officielt på grund af hans alder.

Men samtidig indkaldte premierminister Sheik Hasina til pressemøde, hvor hun direkte kaldte Muhammad Yunus og de mange andre mikrolånsbanker for blodsugere: *“Micro-lenders make the people of this country their guinea pig. They are sucking blood from the poor in the name of poverty alleviation”*.

Mohammad Yunus nægtede at forlade sin post, og indbragte derfor fyringen for domstolene. Men såvel By-, Lands- og Højesteret afviste sagen, og i april 2011 blev Yunus endelig endelig fyret fra Grameen Bank.

I en artikel fra Norad's magasin, Bistandaktuelt fra juni 2011 og under overskriften: **”Yunus i struben på NRK”**, udtalte Yunus, at det var filmen, som førte til hans fald: *“Skal jeg være generøs er NRK Brennpunkts program et stykke uansvarlig journalistikk”*

Hvad dette betyder, og hvad ansvarlig journalistik så betyder, har Muhammad Yunus endnu ikke besvaret trods min skriftlige forespørgsel.

Hvad nu? / Opfølgning i Brennpunkt

I august 2011 udsendte det engelske svar på Norad, DFID en 189 sider lang rapport, hvor konklusionen var, at der til dato ikke er fremkommet beviser – hverken i forskningen eller i de mange rapporter, som er udgivet gennem årene, for at mikrolånene fjerner fattigdommen eller styrker kvinders rettigheder i udviklingslandene.

Og i September 2011 udkom endnu en rapport fra University of London, der konkluderede, at kun 15 ud af flere tusinde rapporter og evalueringer om mikrofinans i Afrika havde en akademisk kvalitet, som forskerne kunne bruge. Rapportens konklusion var bl.a., at mikrolån ikke førte til øget uddannelse, bedre helse og styrkelse af kvinders rettigheder – snarere det modsatte.

Lagt sammen med de talrige andre historier om, hvordan hele Mikrofinans-industrien er blevet presset til at ændre adfærd, har jeg aftalt med NRK/Brennpunkt, at vi skal producere en kort (ca. 15 minutters) opfølgende udsendelse, som skal sendes i Februar eller Marts 2012.

Udsendelsen bliver, som der forrige, suppleret med talrige net-artikler, hvor vi har aftalt, at de bedste også skal oversættes og publiceres på engelsk på grund af den store interesse som udenlandske eksperter og medier allerede har udvist.

Sammen med Tarjei Leer-Salvesen, er vi derfor i gang med bl.a. at interviewe forskerne bag de to engelske rapporter, samt indsamle nye informationer om, hvor branchen i dag befinder sig.

Og igen har vi anmodet Erik Solheim om at deltage, og igen har vi anmodet Muhammad Yunus om at deltage (anytime and anywhere).

Yunus har ikke svaret og Erik Solheims PR-mand, Trond Viken forsøger igen, at bestemme, hvem som redigerer udsendelser i NRK: *“Dessverre har vi noen dårlige erfaringer med dokumentarprogrammer. Solheim ønsker nok gjerne å se det ferdige produktet først før han kommenterer.”*

Vores redaktør, Vibeke Haug har – mens denne metoderapport færdiggøres - forklaret UD, at dette er et krav, vi hverken kan eller vil acceptere.

Såfremt, Erik Solheim fortsat ikke vil besvare vore mange, stadig ubesvarede spørgsmål i et interview med os – og efter almindelige journalistiske principper - skal han efter min mening slet ikke deltage i udsendelsen.

Punktum.

Tom Heinemann
15/1 2012